

Особливу значення має один із найбільш поширених видів зв'язків на уроках літератури – *зв'язок словесного й образотворчого мистецтва*. «Твори живопису під час уроків літератури, володіючи виразністю, дозволяють учням конкретно уявити портрети героїв, їх внутрішній світ, побут, картини життя, історичних осіб та історичну епоху в цілому» [1].

Одним із найбільш довговічних мистецтв є архітектура. Внутрішні зв'язки літератури й архітектури є досить глибокими. Головним, що об'єднує *літературу й архітектуру*, є ритм. Архітектура найбільш наочно демонструє головний принцип мистецтва – єдність форми і змісту.

Таким чином, ідеї інтеграції в удосконаленні навчально-виховної функції Нової української школи надзвичайно плідні. Вони відбивають сьогоденні тенденції розвитку фундаментальних і гуманітарних наук, філософською основою зближення та взаємодії яких є синергетика. У педагогічній теорії та практиці відбувається об'єднання, взаємодія, взаємопроникнення різних шкільних курсів, створення інтегрованих програм, розробка різних типів інтегрованих уроків. Цей процес характерний для всіх предметів, але в першу чергу для уроків літератури, мистецтва слова, яке може по-справжньому реалізувати свій величезний естетичний і морально-філософський потенціал дії на свідомість здобувача освіти тільки в синтезі з іншими видами мистецтва, іншими гуманітарними предметами.

Список використаних джерел

1. Нікішенко В. С. Технології інтерактивного навчання у викладанні зарубіжної літератури. *Зарубіжна література в школі*. 2008. № 8. С. 15 – 18.
2. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja. Під заг. ред. Бібік Н. Київ: ТОВ. «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
3. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. За ред. О. І. Пометун. Київ: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
4. Сиротенко Г. О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Харків: Основа, 2003. 80 с.

Формування творчого читача на уроках зарубіжної літератури за оновленими програмами

Андропова Людмила, к. філол. наук, доцент, професор
кафедри методики навчання мов і літератури
Харківської академії неперервної освіти;

Водолажченко Наталія, методист Центру освітніх
технологій управління освіти адміністрації Київського
району Харківської міської ради

У статті розглядаються проблеми формування особистісних якостей школярів як творчих читачів не засадах виховання патріотизму й гуманізму особистості.

Ключові слова: формування творчого читача, мовний ресурс у реалізації авторської позиції, поетика художнього твору, цілісний аналіз тексту, ідейно-естетична функція пейзажу, літературознавчий метод аналізу твору.

Відповідно до «Концепції Нової української школи» зміст літературної освіти полягає у формуванні творчого читача, який вміє критично мислити, аналізувати, інтерпретувати художній твір, аргументовано висловлювати власну думку. Тому перед учителем-словесником постають такі завдання: виховання в учнів/учениць ціннісного ставлення до Батьківщини, рідного краю, здатності адаптуватись у шкільному колективі,

соціумі, полікультурному просторі; формування стійкої мотивації до читання художньої літератури; поцінування української мови як чинника національної ідентичності. Наслідком розв'язання цих завдань має бути формування особистісних якостей школярів як творчих читачів.

Важливу роль у формуванні творчого читача відіграє українська мова як багатство нації, джерело виховання патріотизму й гуманізму особистості. В українській мові відбилися історія народу, його самобутність, одухотвореність, уся Батьківщина – стійка, незламна. У ній висвітлюються світогляд народу, «голос» природи, який свідчить про її єдність із людиною. Тому найкращий засіб пізнати особливості характеру нації – опанувати її мову. Про це у вірші Миколи Лотоцького є такі рядки:

*Річ не про те, що мова солов'їна,
Бо мова – глибше, ніж пташиний спів.
В її скарбниці – доля України,
Космічна нерозгаданість віків.*

Таким чином, висвітлюючи поетику художнього твору, слід приділяти увагу особливостям використання мовного ресурсу в реалізації авторської позиції.

Монтег – головний герой роману Р. Бредбері «451° за Фаренгейтом» – «<...> думав про книжки. І вперше зрозумів, що за книжкою стоїть людина» [1, с. 645]. Фабер – інший герой цього твору – відмітив: «Книжки – лише одне із вмістилищ, де ми зберігаємо те, що боїмося забути. У них немає ніяких чарів. Чари в тому, що вони говорять, у тому, як вони шишають клапті Всесвіту в єдине ціле» [1, с. 658 – 659]. Головна героїня роману М. Зузака «Крадійка книжок» Лізель, навчившись читати за посібником гробаря, збагнула силу читання, і це допомогло їй вистояти у страшні часи війни, зберегти людяність, благородство. І саме тому автори антиутопій (О. Хакслі, Дж. Орвелл, Р. Бредбері та ін.) попереджають, **що** буде із суспільством, якщо воно відмовиться від пам'яті, яка фіксується, перш за все, у літературі, у книжках: люди перетворюються на роботів, будуть виконувати запрограмовані функції.

Література – це вид мистецтва, який поєднує представників різних поколінь, народів, націй, тобто це духовна скарбниця людства. Шедеври світової літератури змушують читача замислитися про закони будови дійсності, про сенс усього існуючого на землі. Вони викликають у людини різні емоції: хвилювання, співчуття, радість, тривогу тощо. Наприклад, мотив супокою висвітлюється в хоку Мацуо Басьо:

*На всохлу гілку
сів ночувати крук.
Глибока осінь [7, с. 196].*

За цими рядками приховується символічний підтекст: глибока осінь – не тільки прив'ядання природи, на зміну якому прийде зима, і природа перетвориться на нерухомий світ. Це ще й міркування про людське життя. Осінь асоціюється зі старістю, а зима – зі шляхом до потойбічного світу.

Англійський поет-романтик Джон Кітс у вірші «Про коника і цвіркуна» оспівує природу, висвітлює її зв'язок із людиною як шлях до пізнання краси навколишнього середовища. Контраст – прийом, який використовує митець, відтворюючи стан природи в різні пори року: життя природи – її в'янення, літо – зима, спека – холод, зовнішнє – внутрішнє. Влітку, коли все замирає від спеки, не чути птахів, ліричний герой відчуває у скошеній траві голос коника. Взимку, коли здається, що природа вмерла, він чує голос цвіркуна, який, сховавшись за теплою грубкою, своїм тріскотінням нагадує коника. «Поезія землі не помре ніколи» -- головна ідея ліричного твору митця.

Слід підкреслити важливу рису творів, що увійшли до програм із зарубіжної літератури, – їх вплив на формування характеру особистості, усвідомлення свого «Я» незалежно від фізичного стану. Наприклад, сучасний англійський письменник Том

Флетчер у диалогії «Різдвозавр», «Різдвозавр та Зимова Відьма», стверджуючи ідею єдності членів родини як головної морально-етичної цінності, порушує проблеми, які є актуальними для нашого сучасного соціуму: доля дитини – інваліда, життя якої пов'язане з інвалідним кріслом, її адаптація у шкільному колективі, в оточуючому середовищі. Саме ці проблеми пов'язані з головним героєм диалогії – Вільямом Трандлом. Вільям – інвалід, напівсирота, живе разом із батьком, якого він дуже любить, і, перш за все, він мріє про щастя батька, а не про зміну свого фізичного стану.

У шкільному колективі хлопчик почувався легко й вільно, бо однокласники не виказували ніякого жалю та ставилися до нього як до свого товариша, доки у класі не з'явилася новенька – Бренда Пейн – зле, жадібне, хитре дівчисько, яке насміхалося, знущалося над Вільямом, підштовхуючи й однокласників до такого ставлення. З її появою хлопчик відчував самотність. Але, здійснивши фантастичну подорож до зимового світу Санти-Клауса і Різдвяної Відьми, подолавши низку небезпечних пригод, діти, у тому числі і Бренда, під впливом Вільяма розкрили справжню сутність своєї натури: доброту, чуйність, веселість. Товариськість, дружелюбність, здатність зрозуміти інших людей, кинути їм на допомогу, ризикуючи життям, – головні риси характеру Вільяма.

Герої роману відомого американського письменника Джона Гріна «Провина зірок» – юнаки та дівчата, хворі на онкологію. Наприклад, головній героїні твору Гейзел <...> зробили операцію «радикальне втинання шийної тканини» настільки ж приємну, як її назва. Потім курс опромінення. Потім хімію проти метастазів у легенях. Метастази зменшилися, потім знову підростили» [4, с. 26]. Огастас Вотерс хворий на саркому кісток. В Айзека рак очей. Вони знають, **що** їх очікує у близькому майбутньому. Відвідуючи створену групу підтримки, герої твору кожного разу помічають, що кількість членів цієї групи стає менше й менше. Але вони не скаржаться на свою долю, не втрачають почуття гумору, здійснюють легковажні вчинки, закохуються, розчаровуються, залишаючись при цьому справжніми друзями, готовими підтримати один одного під час загострення хвороби і навіть перед смертю.

Поєднання трагічного й комічного у творі відбивається у сцені репетиції похорон Огастаса, якому залишилося жити кілька днів: *«Айзек відкашлявся. – Огастас був чортів хвалько. Але ми йому прощаємо <...> Огастас Вотерс так багато балакав, що перебивав би вас і на власному похороні. <...> Але я скажу вам ось що: коли в майбутньому до мене додому прийдуть науковці й запропонують мені встановити електронні очі, я пошлю їх подалі, бо не хочу бачити світ, де немає Огастаса Вотерса»* [4, с. 238 – 239].

Слід зауважити, що твори зарубіжної літератури стають доступними українським читачам завдяки перекладам. Перекладач є своєрідним посередником у діалозі літератур, читачів. Від особливостей індивідуального стилю перекладача залежить сприйняття твору читачами, його інтерпретація.

Порівняємо вірш Й. В. Гете «Нічна пісня мандрівника» у перекладах М. Бажана та Ю. Шкробинця.

Переклад М. Бажана [3, с. 10]:

На всі вершини

Ліг супокій...

Вітрець не лине

В імлі нічній.

Замовк пташиний грай.

Не чути шуму бору.

Ти те ж спочинеш скоро, –

Лиш зачекай.

Переклад Ю. Шкробинця [3, с. 10]:

Тиша над верхами
Тягне нить.
Дихає вітками,
Ще й бринить.
Змовкли вже й гурти
Лісових пташинок...
Зачекай: спочинок
Знайдеши тут і ти.

Особливості перекладу М. Бажана: більше пауз наприкінці віршованих рядків; інтонація в кінці кожного рядка понижується; переважає асонанс (повторення голосних звуків): [а], [о], [і].

У перекладі Ю. Шкробинця менше пауз; інтонація наприкінці підвищується; переважає алітерація (повторення приголосних): [р], [ть], [ш].

Велику роль у популяризації світової літератури та формуванні творчого читача відіграє вітчизняна перекладацька школа: І. Франко («Фарбований Лис»), М. Рильський (твори А. Міцкевича), Л. Первомайський (вірші Г. Гейне), М. Лукаш (хоку Мацуо Басьо, твори Ф. Гарсія Лорки, Аполлінера), Д. Павличко (поезія Ш. Бодлера), В. Стус (твори Б. Брехта), М. Бажан (поезія Р. М. Рільке) та ін.

Головним методом вивчення зарубіжної літератури та формування творчого читача є цілісний аналіз тексту. Особливість його здійснення – поступовість: читання, переказ різних видів – до аналізу спочатку окремих уривків, а потім усього твору. **Головна ознака цього методу – аналіз твору в єдності змісту** (тематика, проблематика, ідея) **і форми** (композиція, художній час і простір, портрет, пейзаж, інтер'єр, художня деталь, тропи, особливості мови).

Розмаїття тем і проблем творів, що вивчаються на уроках зарубіжної літератури, надає учням можливості усвідомити гуманістичний пафос літератури, поширити свої знання, визначити ті твори, які є найбільш близькими для кожного з них. Це такі теми, як: тема дитинства («Пригоди Тома Соєра» М. Твена, «Полліанна» Е. Портер); духовне випробування людини («П'ятнадцятирічний капітан» Ж. Верна); жорстокість і расова неприязнь («Хатина дядька Тома» Г. Бічер-Стоу); людина і природа («Старий і море» Е. М. Гемінгвея); доля молоді в суспільстві («Таємний щоденник Адріана Моула» Сью Таунсенд); війна («Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...» Г. Белля); Голокост («Фуга смерті» П. Целана, «Хлопчик у смугастій піжамі» Дж. Бойна) тощо. З ними пов'язані такі проблеми: добро і зло (фольклорні казки); світ дорослих і дітей («Пригоди Тома Соєра»

М. Твена); кохання («Гордість і упередження» Дж. Остін) та ін. Головні ідеї творів зарубіжної літератури: віра в перемогу людини над обставинами («Старий і море» Е. М. Гемінгвея); засудження влади грошей над особистістю («Різдвяна пісня в прозі» Ч. Дікенса, «Матінка Кураж та її діти» Б. Брехта); ствердження ідеї єдності людей усіх націй («Повітряні змії» Р. Гарі) тощо.

Сприйняття художнього твору читачами у більшості випадків залежить від художніх засобів, які використовує митець для висвітлення своєї авторської позиції. Це, перш за все, портрет. Наприклад, О. Вайльд. «Зоряний Хлопчик»: 1. «<...> хлопчик був білошкірий і витончений, як слонова кістка, а кучері в нього були як пелюстки нарцисів. І уста його були подібні до пелюстків червоної квітки, а очі – до фіалок біля чистого струмка, а тіло – до стрункої квітки в полі, де не ступає нога жєнця» [9, с. 258]. 2. «І пішов він до колодязя, й подивився у воду <...> побачив обличчя, як у жаби, і вкрите лускою, як у гаспида тіло» [9, с. 266]. Письменник не випадково описує

зовнішність героя двічі. Ці портрети висвітлюють, по-перше, провідні риси естетики автора – нарцисизм, епікуреїзм, ствердження ідеї краси як головної умови буття, по-друге – відображають деградацію головного героя.

Г. Флобер у романі «Пані Боварі» за допомогою колективного портрета викриває вади суспільства, якому притаманні міщанський погляд на життя, перевага матеріальних цінностей над духовними: *«Усі мужчини попідстригалися напередодні, вуха в них відстовбурчувались; усі були чисто виголені; деякі голились удосвіта, потемну, і порізалися попід носом<...> білі гладкі обличчя здавались розписаними під рожевий мрамур<...>»* [2, с. 277 – 278].

Важливе місце в системі поетики твору належить пейзажу, ідейно-естетична функція якого залежить від творчого методу письменника, його авторської позиції. Наведемо деякі приклади.

Філософський пейзаж

Ф. Стендаль. «Червоне і чорне»: *«Жульєн стояв на високій скелі і дивився в небо, розпечене жарким серпневим сонцем<...> Він міг охопити поглядом місцевість, що простягалась біля його ніг, на двадцять льє навкруги, Час від часу яструб злітав з великих скель над його головою й беззвучно описував у небі величезні кола. Жульєн машинально стежив очима за цим хижим птахом, його вражали ці могутні рухи, він задрив цій силі, задрив цій самотності.*

Ось така доля була в Наполеона; чи не судилася вона і йому? <...>» [2, с. 210]. У цій картині висвітлюється тема наполеонізму, відбивається жага Жульєна стати «надлюдиною», взірцем якої він вважав Наполеона.

Фантастичний пейзаж (пейзаж вигаданих планет, ландшафтів)

Туве Янссон. «Капелюх Чарівника»: *«Випереджаючи швидкість світла, помчали вони крізь Всесвіт. Метеори з шипінням перетинали їм шлях, зоряний пил немов снігом притрушував плащ Чарівника. Червона жаринь усе яскравіше яріла внизу. Чарівник летів простісінько до Долини Мумі-тролів»* [10, с. 338 – 339]. У цьому пейзажі підкреслюється єдність мешканців Долини зі Всесвітом.

Урбаністичний пейзаж (опис міста, його вулиць, архітектури)

Роальд Дал. «Чарлі і шоколадна фабрика». Розгубленість головного героя твору, що була викликана байдужим ставленням хазяїна фабрики до всього природного, холодним розрахунком, висвітлюється у сприйнятті рідного містечка: *«Ліфт зупинився. Він зупинився і, наче гелікоптер, завис угорі над фабрикою і над самим містечком, що розкинулося під ними, мов намальоване на поштовій листівці! Крізь скляну підлогу далеко внизу Чарлі бачив маленькі будиночки, вулички та сніг, що вкривав це товстою ковдрою. Було трохи моторошно й незвично стояти отак на прозорому склі височенько в небі. Здавалося, ніби взагалі ні на чому не стоїш»* [5, с. 224].

Автори художніх творів для реалізації авторської позиції часто використовують інтер'єр – опис внутрішніх приміщень і предметів, які оточують персонажів. Так, у творі Л. Керролла «Аліса в Дивокраї» за допомогою інтер'єру відбивається характер дівчинки, її прагнення до пригод. За інтер'єром приховується символічний підтекст: Алісу очікує фантастичний світ, де мешкають фантастичні персонажі: *«Аліса <...> опинилася в довгій низенькій залі, освітленій численними лампами, що звисали зі стелі. В залу звідусіль виходили двері, та, на жаль, геть усі замкнені <...> Несподівано вона побачила біля себе маленький столик на трьох ніжках, всуціль зроблений зі скла; на ньому не було нічого, крім крихітного золотого ключика <...>»* [6, с. 9].

Важливим засобом розкриття душевного стану героя, його думок, почуттів є монолог – розгорнуте висловлювання персонажа вголос (зовнішній монолог) або про себе (внутрішній монолог). Зовнішній монолог – обов'язковий компонент у

драматичному творі. Іноді він виконує центростворюючу функцію в ліро-епічних творах (Дж. Байрон. «Мазепа»). У внутрішньому монологі відбиваються не тільки почуття героя, алей й нерідко розмова із самим собою, його суперечливість. Яскравий приклад – внутрішній монолог Жульєна Сореля в романі Ф. Стендаля «Червоне і чорне». Душевний стан героя, його суперечливість, страждання напередодні страти висвітлюються саме у монологі: *«Де ж істина? В релігії... <...> Так, – додав він з гіркою посмішкою, сповненою невимовного презирства <...> А може в справжньому християнстві, пастирям якого не слід платити грошей, як не платили апостолам?.. А втім, апостол Павло дістав свою платню в утіхах влади, в промовах, у славі...»* [2, с. 258].

Отже, визначимо логотип формування читацької компетентності (з урахуванням віку учнів/учениць):

- знайомство з біографією автора, особливостями його творчого методу;
- висловлювання враження від прочитаного, його критичне осмислення;
- написання твору, анотації, відгуку на твір, реферату, наукової роботи на конкурс у МАН;
- участь у диспуті, науковій конференції, вікторині, в олімпіаді;
- створення власного сценарію за літературним твором;
- участь у позакласних заходах.

Таким чином, літературознавчий метод аналізу твору є головним у формуванні творчого читача, підґрунтям для побудови діалогу між митцем і читачем.

Список використаних джерел

1. Андропова Л. Г. Зарубіжна література. 9 клас: хрестоматія. Харків: ПЕТ, 2019.
2. Андропова Л. Г. Зарубіжна література. 10 клас. Хрестоматія. Харків: Видавничий дім Весна, 2018.
3. Волощук Є. В. Зарубіжна література: підруч. для 7-го кл. загальноосвіт. навч. закл. 2-ге вид. Київ: Генеза, 2017.
4. Грін Дж. Провина зірок. Роман. Київ: KM Publishing, 2015.
5. Дал Р. Чарлі і шоколадна фабрика. Київ: Видавництво Івана Малковича «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2005.
6. Керролл. Аліса в Дивокраї. Харків: Фоліо, 2014.
7. Ковбасенко Ю. І., Ковбасенко Л. В. Зарубіжна література: підручник для 5 кл. Київ: Грамота, 2009.
8. Портер Е. Полліанна. Київ: Країна Мрій, 2014.
9. Уайльд О. Зоряний Хлопчик. Київ: Країна Мрій, 2014.
10. Янссон Туве. Країна Мумі-тролів. Книга перша. Львів: :Видавництво Старого Лева, 2014.

Міжмистецькі зв'язки як джерело емоційно-естетичного впливу на формування художніх смаків, духовних цінностей та загальнолюдського світогляду здобувачів освіти

*Гнатенко Надія, учитель зарубіжної літератури
комунального закладу «Наталинський ліцей
Наталинської сільської ради Красноградського району
Харківської області»*

Автор розглядає міжмистецькі зв'язки зарубіжної літератури з українською літературою, мовами інших народів, історією, філософією, географією, психологією, культурологією. Проводить міжмистецькі паралелі з образотворчим мистецтвом, музикою, театром, кіно, розглядаючи ці зв'язки як джерело емоційно-естетичного впливу на формування художніх смаків, духовних цінностей та загальнолюдського світогляду здобувачів освіти й висвітлюючи досвід роботи власного закладу освіти.

Ключові слова: міжмистецькі зв'язки, традиційні та інноваційні методи, прийоми і засоби навчання, формування ціннісних орієнтирів особистості, формування медіаграмотності та медіакультури, кіномистецькі стилі.